

Repatrierea colecției de covoare otomane de la Bistrița

▲ Piesă unicat: fragment Lotto (stânga) din colecția de la Bistrița, cu bordură similară covorului Holbein, inv. 2182 de la Muzeul Național Brukenthal (dreapta)

La sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial arhiva, covoarele și alte odoare aflate în Biserica Evanghelică de la Bistrița au fost luate spre a fi salvate de sașii care s-au refugiat în Germania. În 1952, toate acestea au fost date în păstrare Muzeului Național German din Nürnberg, fiind de atunci inaccesibile.

La peste 60 de ani după încheierea celui de-a doua conflagrații mondiale, la două decenii după căderea Cortinei de Fier și a Zidului Berlinului și după intrarea României în UE, credem că a sosit momentul să înlăturăm această ruptură nefrească a patrimoniului transilvănean.

FRONTLINES FORUM

THE OTTOMAN RUGS OF BISTRITZA

STEFANO IONESCU

Moves are at last underway to restore to their rightful home more than fifty Ottoman Turkish rugs taken from Transylvania to Germany late in World War II by the Saxon parishioners of the Lutheran Church in Bistrița, Romania. Since 1952, the rugs have been held in storage, 'on loan' to the Germanisches Nationalmuseum in Nuremberg.

OVER THE PAST DECADE, the unique holdings of Anatolian rugs that comprise the Transylvanian heritage have come to the attention of the international carpet community through their concerted study and promotion in publications, articles, study tours, exhibitions and conferences. The byproduct of the project is the comprehensive volume *Ottoman Rugs in Transylvania*, (AORT), published in five languages, a recent winner of the Romanian Academy Prize for Art History. Bistrița (Bistritz) in northern Romania was capital of one of the four Transylvanian regions that have been home to German-speaking Saxons since the 13th century; the others being Sibiu (Hermannstadt), Meșia (Meiasch), and Brașov (Kronstadt). Lying at the crossroads of the main trade routes to northern Moldavia, Lvov (Lemberg) in Poland, and Russia, with its vital trade links and skilled crafts guilds, the town flourished.

Between 1559 and 1563, shortly after the local Saxon community embraced the Reformation, the master builder Pietro Italo from Lugano remodelled the Lutheran Evangelical Parish Church, the pride of its inhabitants. A 246-foot stone church tower overlooking the city, the tallest in Romania, was added later, but was destroyed by fire in 2008. As in other Saxon communities, over the centuries pious donations from parishioners and guild members built a rich carpet collection,¹ housed in the parish church with many other objects of art, and constituting a significant part of Bistrița's cultural patrimony. The fact that Ottoman rugs were not rejected as products of an enemy culture, but used to adorn Protestant churches in Transylvania,² and to a lesser extent Orthodox churches in Moldavia and Wallachia,³ is evidence of the capacity of oriental rugs to bridge creeds and cultures.

The earliest record of the Bistrița collection is the publication in 1914 of a blue-ground six-column rug in the catalogue of the great Budapest exhibition "Turkish Carpets of Transylvania".⁴ In 1928, an inventory lists 68 rugs in Bistrița, including one with an early 17th century donor inscription.⁵ Not long afterwards, the Parish Committee (the Presbyterium) decided to try to sell the rugs to raise funds urgently needed for church restoration.⁶

To value the collection, the Presbyterium called in a well-known expert from Brașov, the industrialist and collector Emil Schmutzler, who catalogued and photographed 42 complete rugs and 15 large fragments. The rugs were offered to several potential buyers, including the Deutsches Museum in Munich, the art dealer Otto Bernheimer, Julius Crenzl from Vienna, and also Rodos Tudac. But because the parish refused to sell single items, they remained unsold.

Schmutzler published his *Aufenthaltsliche Teppiche in Soborbräu* in 1913, of the 54 colour plates, eight were rugs from Bistrița. He listed a total of 443 Transylvanian church rugs (Kirchenteppe), including 47 in Bistrița, the largest holding in the region after the Black Church in Brașov.⁷

In summer 1944, with the advancing Russian armies approaching Bistrița, the authorities ordered the evacuation of the area. Obligated to leave their community's home for more than seven centuries, the Saxons took with them the parish archives and church valuables, including silver chalices and oriental carpets. Since 1952, the rugs have been on 'loan' to the Germanisches Nationalmuseum in Nuremberg (GNM) from the 'legal heirs' of the Northern Transylvanian Evangelical Consistory A.C. and the Bistrița Presbyterium. During 1964-57, some thirty of them were exhibited at the museum, described as 'söbörbräuerische Teppiche aus einem Kirchenschatz'.⁸

Almost forty years later, after a request for access by a German rug society had been refused, a 1994 HALLI editorial, "Transylvanian Intrigue", posed a number of questions, including: "Why has it been impossible to establish ownership during the past half century?" and "Why and for how long does the museum propose to deny access to the carpets?"⁹ In response, Charles

Grant Ellis, who had been permitted to examine the rugs in 1964 and 1976, wrote a summary of his findings, listing 52 rugs which he described as "the property of the Evangelical church of Bistrița", and hoped that they would "soon become more readily accessible".¹⁰

Because the status of the Bistrița church rugs has remained unclear, in more recent times they have not been restored, published, or exhibited by the GNM, nor could any be included in recent exhibitions of Transylvanian rugs in Rome (2004), Berlin (2005), and Istanbul (2007). However, 18 of them were published in the 2007 edition of AORT, together with an account of the recent history of the collection, written with the cooperation of Dr. Jutta Zander-Seldel of the GNM.¹¹ The inventory of 380 rugs extant in Transylvania published in AORT noted that the only significant difference from Schmutzler's 1913 listing was the loss of the Bistrița collection.

Early in 2009 a group of prominent members of the Bistrița community, including Mihai Baliga, Dr. Cornelia Gață and Elodie Greer, as well as the local rug enthusiast Nick Kazan and the author, formed a committee – "Ottoman Rugs of Bistrița" – with the aim of returning the rugs to Transylvania. A letter outlining this aim was sent to the pastor of the Bistrița church, Johann Dieter Krass, and to the mayor of Bistrița, Ovidiu Creța.

According to Chapter 6 of the ICOM Code of Ethics for Museums, on the 'Origin of Collections', museums should "promote the sharing of knowledge with museums and cultural organisations in the countries and communities of origin", and "be prepared to initiate dialogues for the return of cultural property to a country or people of origin."¹² Sixty years after World War II, with the fall of the Iron Curtain and Romania's entry to the European Community, it is time that the rugs were returned to the Evangelical Parish of Bistrița, where the Saxon church still stands. We therefore cordially invite the GNM, the Saxon communities in Germany, and anyone involved in this matter, to join our efforts to clarify the position of the collection, and to provide comprehensive information, including photographs, to complete the documentation and publication of Transylvania's rug patrimony. The rug could be safely stored in the interim at the recently renovated Brukenthal Museum in Sibiu, which belongs to the Consistory of the Lutheran Evangelical Church in Romania, and is the only Transylvanian centre with textile restoration facilities.

The townspeople of Bistrița, the Saxon parishioners led by Pastor Krass, with full support of the local authorities, have begun the reconstruction of the bell-tower of the Bistrița church, destroyed by a catastrophic fire in June 2008. Their aim is to reopen the church in June 2013. For that occasion, the Bistrița rugs should be back home and Transylvania would be entitled to host an ICCO regional event.

I should also mention here a parallel project, initiated with great energy by Nick Kazan: a Transylvanian Rug Museum, to be built in Bistrița. An ambitious undertaking, with the potential to become transformative for the town, the museum is set to address the needs of the Transylvanian collections for generations to come.

1 Church records and inscriptions on rugs prove that this was common practice in 17th and 18th century Transylvania. See Gemrot, *Nussbacher*, "Rugs of the fur-trading guild in Brașov", in *Kapetan-rundschau*, Brașov, 2/2012-2017.

2 At the beginning of the 20th century more than a hundred Saxon Lutheran and Hungarian Reformed churches with antique rugs were recorded in Transylvania. See 'Index of Locations with Otto

man Rugs in Transylvania', in Stefano Ionescu, ed., *Antique Ottoman Rugs in Transylvania* (AORT), Rome 2007, Appendix V, 3 Mircea Dunca-Moisin, *Ottoman Carpets in the Romanian Principality*, AORT 2007, Appendix VII, 4 See Ferenc Barai, 'The First Turkish Carpet Exhibition in the West', HALLI 138, 2004, pp.86-91.

5 Cornelia Gață, 'In Lost Patrimony', in *Gață de Bistrița*, year II, no.87 14-20 November 2006, p.23.

6 Something quite similar happened to the rug collection of the church in Rupea (Rășol).

7 Schmutzler's important volume *Aufenthaltsliche Teppiche in Söbörbräu*, published in Leipzig in 1913, has been the main source of information on the Bistrița Collection for several generations of carpet scholars and enthusiasts. It has recently been reprinted, with an English translation of the German text, by the author of this article.

8 HALLI 72, 1994, p.95.

9 HALLI 78, 1996, p.89.

10 AORT 2007, p.198.

11 Jutta Zander-Seldel, ed., *Ottoman Rugs in Transylvania*, GNM, Nuremberg, 2007.

12 The ICOM Code of Ethics for Museums, 2001, p.10.

FRONTLINES FORUM

Alături de Sibiu (*Hermannstadt*), Mediaș (*Mediasch*) și Brașov (*Kronstadt*), orașul Bistrița (*Bistritz*) a fost capitala unuia dintre cele patru ținuturi din Transilvania locuite de sași încă din secolul al 12-lea. Așezată la răscrucea principalelor rute comerciale ce duceau către nordul Moldovei, Lvov (*Lemberg*) în Polonia și către Rusia, Bistrița a înflorit datorită acestui statut de nod comercial¹, precum și datorită pricepuților săi meșteșugari, organizați în gilde. Din cauza invaziilor unor armate străine, perioade de prosperitate au fost urmate de mari distrugerii.

În largă piață din centrul orașului, Marktplatz, a fost ridicată biserica parohială, inițial o bazilică cu două turnuri care flancau intrarea principală, vestică. Ulterior, la sfârșitul secolului al 15-lea, biserica a fost amplificată, fiind transformată într-o biserică de tip hală, căreia între 1470 și 1519 i-a fost adăugat în colțul de nord-vest impunătorul turn clopotniță, de 75 m, cel mai înalt din Transilvania. Apoi, între anii 1560 și 1563, la scurt timp după ce comunitatea saxonă locală a îmbrățișat preceptele Reformei, meșterul constructor Petrus Italus din Lugano a renovat clădirea bisericii parohiale, de rit luteran evanghelic, transformând-o într-o legitimă sursă de mândrie pentru locuitorii orașului.

Ca și în alte comunități săsești², donații pioase ale enoriașilor și ale membrilor breslelor³ au contribuit la alcătuirea, de-a lungul secolelor, a unei foarte bogate colecții de covoare, adăpostită – alături de multe alte obiecte de artă – în biserica parohială; toate acestea constituie un aspect semnificativ al moștenirii culturale a sașilor bistrițeni, parte integrantă a patrimoniului transilvănean.

Faptul că aceste covoare turcești de perioadă otomană au fost respinse ca produse ale „culturii inamicului”, ci împodobeau bisericile protestante din Transilvania, cât și pe cele ortodoxe din Moldova și Muntenia⁴ poate fi privit ca un exemplu de toleranță religioasă. El demonstrează, de asemenea, capacitatea covoarelor orientale de a ridica punți între culturi diferite.

Cea mai timpurie consemnare a colecției de la Bistrița este publicarea, în catalogul mării expoziții de la Budapesta din 1914, intitulată *Covoare Turcești din Transilvania*⁵, a covorului cu șase coloane,

cu fond albastru reprodus în aceste pagini. Un inventar din 1928 consemnează existența a 68 de covoare la Bistrița⁶, între care unul cu o inscripție de donator, de la 1616. Mai târziu, după îndelungate deliberări, Comitetul Parohial din Bistrița (denumit

▲ **Covor Star Ushak cu stele**, Anatolia de vest, prima jum. a sec. 16; 145 x 268 cm
Anterior în Biserica Evanghelică C.A., Bistrița
GNM, Nürnberg, inv. Gew 4927, AORT cat. 9

și *Presbyterium*) a decis vânzarea covoarelor, în scopul procurării de fonduri pentru restaurarea bisericii. Pentru evaluarea pieselor s-a apelat la un binecunoscut expert în covoare din Brașov, colecționarul și industriașul Emil Schmutzler.

◀ **Covor de rugăciune „de Transilvania”**,
Anatolia de Vest, a doua jum. a sec. 17; 120 x 174 cm
Anterior în Biserica Evanghelică A.C. din Bistrița
GNM, Nürnberg, inv. Gew 4960, AORT cat. 263

În vara anului 1944 linia de front a armatei sovietice s-a apropiat foarte mult de orașul Bistrița. În aceste condiții, comandamentul militar german și administrația ungară au ordonat evacuarea zonei. Disperată că trebuie să părăsească locurile unde se așezaseră strămoșii lor de peste șapte veacuri, o parte din comunitatea sașilor, refugiindu-se în Germania, a luat cu sine arhivele parohiale, precum și toate bunurile de valoare existente în biserică, inclusiv potirele de argint și covoarele orientale.

Cu începere din anul 1952, covoarele au fost depuse în custodie – de «moștenitorii legali» ai Consistoriului Evanghelic A. C. al Transilvaniei de Nord și de membri ai *Presbyterium*-ului din Bistrița, refugiați în Germania – la *Germanisches Nationalmuseum* (GNM) din Nürnberg. De atunci s-a știut foarte puțin de soarta acestor covoare, astfel că pentru două generații de experți și pasionați de covoare orientale albumul lui Schmutzler a constituit unica sursă de informații despre colecția de la Bistrița.

Abia în 1994, revista *HALI*, dedicată covoarelor orientale, a publicat editorialul *Transylvanian Intrigue* (no. 72, p. 55), referitor la colecția din Bistrița. Articolul ridică o serie de întrebări, care din păcate nu au primit încă răspuns:

– De ce, în ultima jumătate de secol, a fost imposibil să se stabilească cine este proprietarul de drept al covoarelor de la Bistrița?

– De ce și până când intenționează GNM să refuze accesul la aceste covoare?

Reacționând, marele specialist Charles Grant Ellis, care a avut privilegiul de a examina covoarele în 1964 și 1975 la GNM, a scris un rezumat al constatărilor sale (vezi *HALI*, no. 74), în care sunt listate 52 de covoare: 1 covor Holbein, 2 covoare Uşak *key-hole*, 3 covoare Uşak cu stele, 14 covoare Lotto, 9 covoare cu coloane, 11 covoare „de Transilvania” cu nișă dublă, 11 covoare de rugăciune „de Transilvania”, 1 Ghiordes.

Acesta a fotografiat și catalogat la Bistrița 42 de covoare întregi și 15 fragmente mari.

Aflată în stringentă nevoie de bani, Parohia din Bistrița a oferit covoarele mai multor cumpărători potențiali, între care *Deutsches Museum* din München, negustorilor de artă Otto Bernheimer, Julius Orendi și lui Teodor Tuduc. În cele din urmă, colecția avea să rămână nevândută, din cauza declanșării mării crize economice, precum și a faptului că parohia nu a fost dispusă să vândă piesele „bucată cu bucată”.

În 1933 Schmutzler își publică monumentală lucrare *Altorientalische Teppiche in Siebenbürgen*, incluzând 54 de superbe planșe color, dintre care 8 reproduceau covoare din colecția de la Bistrița. Inventarul alcătuit de el cuprindea 443 «covoare de biserică» (*Kirchentepiche*). Privitor la Bistrița se consemna că are 47 covoare, fapt ce o situa, ca amploare a colecției, imediat după Biserica Neagră din Brașov.

► **Covor „de Transilvania” cu nișă dublă**
 și medalion Uşak înscris într-un medalion floral,
 Anatolia de vest, a doua jum. a sec. 17; 132 x 168 cm
 După Schmutzler 1933, planșa 51
 Anterior în Biserica Evanghelică A.C. din Bistrița
 GNM, Nürnberg, inv. Gew 4936, AORT cat. 123

Specialistul american considera covoarele ca fiind „proprietatea Bisericii Evanghelice din Bistrița”.

Materialul fotografic de care dispunem confirmă faptul că este vorba despre o colecție de excepțională valoare, cu numeroase piese de secolul 16 și cu exemplare ce reprezintă adevărate unicate mondiale cum ar fi fragmentul de covor Lotto cu o bordură diagonală, aceeași ca la covorul Holbein, inv. 2182 de la Muzeul Național Brukenthal.

Întrucât statutul covoarelor din Bistrița, păstrate în continuare la Nürnberg, este foarte neclar (căci GMN, custodele acestor bunuri, nu are de fapt drepturi asupra lor), după 1970 ele nu au fost restaurate niciodată, și nici nu au fost publicate în totalitate sau expuse de către GNM. Pe de altă parte, întrucât aceia care se auto-proclamă posesorii de drept refuză orice contact, nici o piesă din colecția de la Bistrița nu a putut fi inclusă în recente expoziții de covoare otomane din Transilvania organizate la Roma (2004), Berlin (2005) și Istanbul (2007).

În încercarea de a readuce în atenție acest subiect, 18 covoare din colecția de la Bistrița au fost publicate în ediția din 2007 a volumului *Antique Ottoman Rugs in Transylvania* (AORT), a cărui ediție în limba română a fost distinsă cu Premiul „George Oprescu” al Academiei Române. Ilustrațiile lor sunt însoțite de informații referitoare la istoria recentă a acestei colecții, obținute de la dr. Jutta Zander-Seidel, directorul Secției de textile de la GNM.

Inventarul celor 380 de covoare existente actualmente în Transilvania, publicat în aceeași lucrare, evidențiază că singura diferență semnificativă în raport cu inventarul realizat de Schmutzler a fost generată de pierderea colecției bistrițene.

La începutul lui 2009, un grup de membri proeminenți ai comunității din Bistrița, între care se numără Ioan Arcălean, Mihai Buliga, dr. Cornelia

Gaiu, Eladie Grere, Nick Kazan, Erica Kuharak, prof. Eckehardt Zaig, precum și subsemnatul au fondat comitetul denumit „Covoarele de la Bistrița”, ce are ca scop readucerea în Transilvania a pieselor în cauză. Memoriul care evidențiază finalitatea acestei inițiative, trimis pastorului bisericii din Bistrița, Johann Dieter Kraus, și primarului orașului Bistrița, Ovidiu Crețu, se încheie cu acest apel:

«La peste 60 de ani după încheierea celui de Al Doilea Război Mondial, la două decenii după căderea «cortinei de fier» și a Zidului Berlinului, la aproape trei ani după intrarea României în Uniunea Europeană a venit, credem, vremea ca vechile covoare de la Bistrița să se întoarcă în Transilvania, la proprietarul lor de drept – Parohia Evanghelică C. A. din Bistrița, acolo unde se află biserica comunității locale a sașilor».

Găsim de cuviință să reamintim că potrivit *Codului Etic ICOM* pentru muzee, capitolul 6, referitor la «Originea Colecțiilor», muzeele «trebuie să promoveze împărtășirea cunoștințelor cu muzeele și organizațiile culturale din țările și comunitățile de origine» (6:1) și «trebuie să fie pregătite pentru inițierea

▲ **Covor „de Transilvania” cu șase coloane**
și așa-zisa bordură gotică,
Anatolia de vest, sf. sec. 17; 138 x 195 cm
După Schmutzler 1933, planșa 21
Anterior în Biserica Evanghelică A.C. din Bistrița
GNM, Nürnberg, inv. Gew 4943, AORT cat. 251

▲ **Covor „de Transilvania” cu șase coloane**
și așa-zisa bordură gotică,
Anatolia de vest, a doua jum. a sec. 17; 125 x 190 cm
După Schmutzler 1933, planșa 22
Anterior în Biserica Evanghelică A.C. din Bistrița
GNM, Nürnberg, inv. Gew 4943, AORT cat. 250

de dialoguri vizând returnarea către țara sau poporul de origine a proprietății culturale a acestora» (6:2).

Având în vedere cele de mai sus, adresăm *Germanisches Nationalmuseum* din Nürnberg, comunităților de sași stabilite în Germania, începând cu sașii bistrițeni, și tuturor celor implicați în acest complicat proces de restituire invitația amiabilă de a se asocia eforturilor noastre menite să clarifice statutul colecției de la Bistrița, spre a se înlătura această ruptură nefirească a patrimoniului transilvănean. Ne exprimăm încrederea că Statul român, prin instituțiile sale abilitate, se va implica în rezolvarea acestui caz ce vizează repatrierea unor bunuri de foarte mare valoare din Patrimoniul Național.

În același timp solicităm informații exhaustive, inclusiv fotografii, referitoare la covoarele de la Bistrița, pentru realizarea unui catalog al acestei colecții, completând astfel publicarea integrală a ansamblului de covoare otomane din Transilvania.

Până la crearea unor condiții corespunzătoare la Bistrița, covoarele ar putea fi în parte expuse sau depozitate în siguranță la recent renovatul Muzeu Național Brukenthal, ce aparține Consistoriului Bisericii Luterane Evanghelice C. A. din România. Menționăm că muzeul sibian, care a deschis de curând o sală dedicată covoarelor, este singurul centru din Transilvania ce dispune de mijloace la nivelul standardelor europene pentru conservarea și restaurarea textilelor.

Considerăm de datoria noastră să menționăm un proiect paralel, inițiat cu multă energie de Nick Kazan, pasionat de covoare – un mult așteptat Muzeu al Covoarelor din Transilvania, ce urmează a fi ridicat în Bistrița. Proiect ambițios, cu mare potențial de ridicare a statutului cultural al orașului Bistrița, crearea acestui muzeu ar asigura un adăpost adecvat și binevenit uneia dintre cele mai interesante colecții din Transilvania.

La 11 iunie 2009 s-a împlinit un an de la incendiul catastrofal care a distrus clopotnița bisericii evanghelice din Bistrița, aflată în curs de restaurare. Imaginile dramatice ale incendiului (ce pot fi privite pe YouTube) au șocat întreaga Românie și au readus în memorie alte mari incendii cărora le-au căzut victimă biserici medievale; între ele cel din 1689, de la Brașov, în care au ars mobilierul, toate piesele de cult și decorative din interior, inclusiv covoarele din Biserica Neagră.

După o primă reacție de deznădejde, locuitorii Bistriței, enoriașii sași – în frunte cu neobositul Hans Dieter Kraus, pastorul comunității, și Karoly Roland, curatorul bisericii – sprijiniți de autoritățile locale și de forurile centrale, de Consistoriul Superior al Bisericii Ev. C. A., de Asociația Sașilor Transilvăneni din Germania și Austria și, în mod deosebit, de Asociația Sașilor Bistrițeni⁷, în frunte cu dr. Hans Georg Franchy, au început reconstruirea lăcașului lor greu încercat. Primarul Bistriței, ing. Ovidiu Crețu, a enunțat

▲ Primarul orașului Bistrița, ing. Ovidiu Crețu, discutând cu Stefano Ionescu, Nick Kazan și Corneliu Gaiu despre situația Colecției de covoare de la Bistrița

cu claritate un obiectiv ce a întrunit asentimentul tuturor: redeschiderea bisericii evanghelice parohiale în iunie 2013, când se vor sărbători 450 de ani de existență.

Speranța locuitorilor orașului, dar și a pasionaților de covoare orientale din lumea întreagă, este ca până atunci piesele aflate la Nürnberg să fie aduse acasă iar Bistrița să devină o etapă obligatorie a turismului cultural, catalizat de aceste splendide „bijuterii textile”, pe circuitul care include deja orașele Brașov, Sighișoara, Mediaș și Sibiu. ■

Stefano IONESCU

Note

1. Blazonul Bistriței, înfățișând un stârc cu o potcoavă de cal în cioc, indica – potrivit heraldicii medievale – că una dintre principalele ocupații ale locuitorilor săi era comerțul.

2. La începutul secolului 20, se cunosc în Transilvania peste 50 de biserici luterane săsești care dețineau asemenea covoare. Vezi Anexa V („Localități cu Covoare Otomane anterioare secolului XIX”), în Stefano Ionescu (ed.), *Covoare Otomane din Transilvania*, Roma, 2006.

3. Documente din arhivele orașenești și inscripții de pe covoare relevă că donarea de covoare din partea breslelor era o practică obișnuită în Transilvania secolelor 17 și 18. Vezi Gernot Nussbächer, „Die Teppiche der Kronstädter Kürschnerbruderschaft”, în *Karpatenrundschaue*, Brașov, 27.01.2007, p. 3.

4. Mircea Dunca-Moisin, „Covoarele Orientale în Principatele Române”, în *Covoare Otomane din Transilvania*, Roma, 2006, Anexa VIII.

5. Károly Csányi, Sándor Csermelyi, Károly Layer, *Erdélzsi török szőnyegek kiállításának leirő lejtroma*, Budapest, 1914

6. Cornel Gaiu, „Un patrimoniu pierdut”, în *Gazeta de Bistrița*, anul II, nr. 87, 14-20 noiembrie 2005, p. 23.

7. În toamna lui 2009 au fost sfințite noile clopote, donate de aceste Asociații pentru înlocuirea celor topite în incendiul din iunie 2008.